

az esetben nem a múlttal való szembesítés, hanem a negatívumok kizárása. „A túl szép ahhoz, hogy igaz legyen utópikus megállapítását, a túl szép ahhoz, hogy ma igaz legyen, annyira szép, hogy tegnap igaz volt megállapításával helyettesíti.” (195.)

6. *A szimulákrum és az eszközök.* Azt, hogy a 21. századi mindennapjainkban milyen mértékben vagyunk ráhagyatkozva a technikára mi sem bizonyítja jobban, mint a már Romániában is minden háztartásban jelen lévő számítógép vagy okostelefon. Tanulmányában Kerekes Erzsébet a diszpozitívum agambeni fogalmán keresztül arra hívja fel a figyelmet, hogy azáltal, hogy az eszközök életünk minden pillanatának szerves részét képezik, maguk is szubjektíváláshoz vezetnek, vagyis létrehozzák saját szubjektumukat. Az eszközök eszköze korunkban az Apple-termék, mely márkának az ismertsége csak Jézus alakjával mérhető össze (253.). Az Egyesült Államok nyugati partján fekvő vállalat nem csupán termékeinek technikai fejlettségével, hanem (inkább) a menedzsment által kifejlesztett evangelizációs programmal tudta magát az abszolút élvonalba verekedni. Ezen termékekhez kapcsolódó fogyasztói identitásokat vizsgálta tanulmányában Dakó Harold és Péter László.

Azzal kapcsolatban, hogy ezekkel a szubjektíváló folyamatokkal szemben milyen beállítódás

lehetséges, Kerekes Erzsébet Agamben nyomán arra hívja fel a figyelmet, hogy hiábavalók azok a diskurzusok, melyek a diszpozitívumok problémáját a helyes használatra redukálják (271.). A valós probléma inkább a használat ellehetetlenülésében gyökerezik. A sorozatgyártott termékek ugyanis megtörnek a tárgy aspektusának hagyományos profán-szagrális dichotómiáját, s helyette egy olyan köztes dimenzióban lebegnek, melyben a két funkció együttes jelenléte mintegy rövidzárlatot eredményez, ellehetetlenítve mindenféle használatot, mindazonáltal utat nyitva a féktelen fogyasztás előtt. A fogyasztás tehát a használat ellehetetlenüléséből eredeztethető. „Úgyhogy, ami önmagában használhatatlanná vált, át lesz engedve a fogyasztásnak vagy a látványos kiállításoknak, a nagybetűs Bevásárlóközpontnak vagy a nagybetűs Múzeumnak.” (273.)

Összegzésként kijelenthető, a kötet tanulmányai egységes egészet alkotnak, amennyiben egyazon gondolati körön belül különböző diszciplináris területekről kölcsönösen kiegészítik és megvilágítják egymást. Az izgalmas kérdések és különböző nézőpontok felvonultatása okán, nem csupán a szűk szakmai közeg, hanem a szélesebb közönség figyelmére is számot tarthat.

Láng Márk

Emlékezet és felejtés dialektikája

Veress Károly (szerk.): Emlékezet és felejtés. Interdiszciplináris párbeszéd 5. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár, 2017. 247 old.

Az *Emlékezet és felejtés* c. tanulmánykötet a Bolyai Társaság és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem közös szervezésében 2016. október 21–22-én tartott interdiszciplináris konferencia előadásainak írásos, szerkesztett anyagát tartalmazza. A szerkesztői előszó szerint a témáról szóló

interdiszciplináris párbeszéd fő célkitűzése az volt, hogy a különböző szakterületek képviselői úgy járják körül az emlékezet kérdése által felvetett problémákat, hogy kellő hangsúlyt fektessenek a felejtés kérdésére is, hiszen a kettő az európai hagyományban alapvetően kölcsönhatásban levő

viszonyfoglalomként szerepel. Interdiszciplináris jellegénél fogva a konferencia előadásai számos tudományág felől vetették fel az emlékezésre és a felejtésre való rákérdezés lehetőségeit, a kötet szerkesztője mégis igyekezett az emlékezet és tudomány, az emlékezet és történelem, az emlékezet és irodalom témái mentén három nagy tömbbe sorolni az elkészült tanulmányokat.

E három tematikus blokk kapcsán azonban nem kell nagyon szigorú diszciplináris elkülönülésekre gondolni, hiszen nem egy írás megközelítésmódjának logikája eleve a tudományterületek közötti átjárást feltételezi. Ilyenek például az első tömbből Homa Ildikónak a gyász fenomenológiájának nyelvi és „mitikus” elemeit boncolgató írása (*Élet és halál, emlékezés és felejtés: a gyászfolymat „térjesülése”*), amely a pszichológia tapasztalatait igyekszik átfedésbe hozni a mítosz kutatás és a szemantikai elemzés eredményeivel, vagy a Berszán Lídia – Zabolai Emőke Anna szerzőpáros írása a zenés foglalkozásoknak a demenciában szenvedő betegeknél megfigyelhető memóriafejlésztő hatásáról (*Emlékeink gyökerei. Zene – emlékezés – demencia*), amely a zene és a pszichoterápia kapcsolódási pontjait kutatja. A második tömb egyes szövegei a történelem, az irodalomtörténet és az emlékezés viszonyát boncolgatják: Lupescu Makó Mária a végrendeletek és a koldulórendeknek tett adományok szemszögéből („Pro memoria perpetua”. *Az emlékezés stratégiai a késő középkori Erdélyben*); Vincze Eszter Beáta a Pázmány Péter-féle *Kalauz* szókincsének nyelvtörténeti vizsgálatán keresztül; Varga P. Ildikó pedig a Vikár Béla leveleiből kibontakozó 20. század eleji tudós pályaképet igyekszik megragadni az individuális emlékezet elemzése során (*Marketingelt emlékezés és/vagy önmarketing Vikár Béla leveleiben*). A harmadik blokk írásai az emlékezésnek és a felejtésnek az irodalomból kibontakozó aspektusait boncolgatják: Farmati Anna írása *A Meg nem ismert felhője* (más fordításban *A tudatlanság felhője*) c. 14. századi ismeretlen szerzőjű műsztagogikus műben megjelenő spirituális felejtésfoglalomról szól (*A Feledés felhője – mint szöveg[nélküliség]*);

Balázs Aletta Júlia a 18. századi magyar meditációirodalomban tetten érhető kulturális emlékezés jelenségeire reflektál a tipológiai szimbolizmus és a krisztológia vonatkozásában (*Amire kép és szöveg együttesen emlékeztet. Inczédi József Liliomok völgyében*); Bilibók Renáta a naplóirodalomban, a tudatos emlékezés készítése mellett a szándékos törlés és a véletlen felejtés konstitutív jellegét hangsúlyozza (*A napló – emlékezés és felejtés dialektikája*); M. Bodrogi Enikő a kollektív identitás sérelmeinek narrativizálás révén történő dekonstrukcióját vázolja fel egy kortárs kétnyelvű (meänkieli és svéd) feuilletonkötet kapcsán (*Kollektív stigma és emlékezőterápia – Bengt Pohjanen tárcái*); Kovács Flóra egy irodalmi alkotásban véghezvitt kanonizációs kísérletről értekezik, arról a – plágium határait feszegető – megidézési stratégiáról, amely során egy 20. századi író az egy századdal korábban alkotó, feledésbe merült festő emléket kívánja újraalkotni/megteremteni (*Egy irodalmi mű kísérlete a képzőművészeti felejtés ellen [Maria Darrieussecq, Paula M. Becker]*). Egy rövid recenzió keretében nincs lehetőség az összes tanulmány részletes bemutatására, a továbbiakban ezért csupán néhány kérdésirány felvázolására nyílik lehetőség.

Szabó Gábor kötetindító cikke (*Julian Barbour időtlen világa*) az angol fizikusnak azt a merész gondolatát vázolja fel, amely szerint az idő nem létezik. Pontosabban fogalmazva: egyáltalán nincs a világon kívül álló, a világ eseményeit mintegy lineárisan szervező idő, csupán „időtlen” események, valamiféle „időkapszulák” vannak, amelyek mintegy a belső, eseményszerű struktúrájukból kifolyólag hozzák létre az „időbeliséget”, teremtik meg a konzisztens történetiség látszatát. A szerző emlékeztet arra, hogy ez a koncepció nem teljesen ismeretlen a tudomány történetében, és röviden felvázolja Barbour időbeliséggel szembeni szkepticizmusának történeti előzményeit: Philip Henry Gosse *omphalos*-elméletét, Bertrand Russell „ötperces hipotézisét”, David Lewis modális realizmusát. Szabó ismertetése szerint Barbour relacionista fizikája alapvetően eltér

a newtoni-einsteini abszolutista fizikától, és leginkább a machi programmal rokonítható, amelyben kizárólag relatív mennyiségeket tartalmaz. Összegzőképpen a szerző arra a következtetésre jut, hogy az idő Barbournál „a rendszer intrinzikus tulajdonságai révén definiálható emergens fogalom”, ezért ezt a fizikát úgy értelmezi, mint amely „valóban teretlen és időtlen” (23.).

A fenti abszurdnak tűnő gondolatot boncolgató cikket egy másik merész szöveg követi, amelyben a szerző, Berszán István nem kisebb igénnyel lép fel, mint a relativitáselmélet korrekciója a belefeledkezésre való kiterjesztés révén, amelyre egy saját emlékezéselmélet kidolgozása keretében tesz kísérletet (*Belefeledkezés az emlékezésbe, avagy mire emlékszik egy táborhely*). Ez a hipotézis a szerző saját gesztuselméletébe ágyazódik, és az emlékezést olyan rezonanciaként fogja fel, amely a gyakorlatok szintjén hangolódik rá a történések ritmusára, ami azt jelenti, hogy az objektív idő koordinátái között annyi szubjektív téridő különül el, ahány gyakorlat zajlik. A cikk arra a kérdésre keresi a választ, hogy „az emlékezés lehet-e önálló gyakorlat, vagy csak a gyakorlatok motivációs múltjának felidézéseként releváns?” (27–28.). A szerző a választ több irodalmi műből vett részlet elemzése nyomán, illetve egy saját „kísérletből” bontja ki, amelyben azt írja le, hogy egy táborhely hogyan emlékezhet a táborozó emberek jelenlétére, az általuk végzett cselekedetekre. Berszán feltételezése szerint egy ilyen kísérlet ugyan továbbra is emberi gyakorlat marad, csakhogy alapvető „ritmusváltást” tartalmaz, amelyben a gyakorlatok „összehasonlító rezonanciakapcsolata” átfedésbe kerülhet „az összehasonlítás gyakorlatának felfüggesztésével”, létrejöhét az emlékezésbe való belefeledkezés. A szerző időkonceptiója a Julian Barbour-féle „mostok” helyett az egymástól eltérő ritmusok „gyakorlásidejét” helyezi előtérbe, és egy olyan nem-einsteini relativitáskonceptióra tesz javaslatot, amely „annyiban általánosabb, hogy az egyidejűségek mérés közbeni eltolódását kiterjeszti a méréstől eltérő gyakorlati ritmusok többidejűségére” (38.). Írása végén a szerző

felhívást intéz a fizikusok és az irodalmárok irányába egy olyan „szigorúan egzakt” „gyakorlásfizika” közös megalkotására vonatkozóan, amely kiegészítő ritmikái idődimenziók bevezetésével teszi tágasabbá a hagyományos euklidészi teret.

Orbán Gyöngyi tanulmánya (*Mnémoszüné, Léthé, irodalomtanítás*) az irodalomtanítás gyakorlata felől járja körül az emlékezés és a felejtés problémáját, amennyiben arra a kérdésre keresi a választ: miért van az, hogy az emberek többsége, noha az iskolában jól elsajátította az irodalomról való beszéd terminológiáját, onnan kilépve mégsem válik olvasóvá? Másképp fogalmazva a kérdést: miért van az, hogy az irodalomról való adatszerű tudás nem helyettesítheti az irodalmi szövegekkel való élményszerű találkozás tapasztalatát? A lehetséges választ a szerző az írás eredetéről szóló platóni mítosz derridai értelmezése és az „eminens szöveg” gadameri fogalma mentén bontja ki. E koncepciók szerint az írás nemhogy megszüntetné, hanem előidézi az emlékezés munkáját, ami az irodalmi szövegekre vonatkoztatva azt implikálja, hogy az olvasás az írás korrelatív fogalmává válik, mintegy hozzátartozik annak eredendő létmódjához, amennyiben elfeledteti a műalkotás beszédhelyzetén kívül álló világszerűséget, és az olvasó tevékeny részvételét igényli a mű saját valóságának a megalkotásában. Ebből a szempontból hangsúlyozza a szerző a felejtés fontosságát az élményszerű irodalomértés terén, amiből arra következtet: „fontos, hogy az irodalomtanítás megszabaduljon a felhalmozó memorializmustól, és a bizonyosság ostromlása helyett teret engedjen a felejtés művészetének is: az olvasónak képesnek kell lennie időlegesen elfelejteni a már tanult irodalmi ismereteket, fogalmak általános meghatározását, és mindig újratanulnia azokat az éppen olvasott művelmi erejének engedve” (48–49.).

Nagy Alpár Csaba cikke (*Nemzeti traumák – lokális emlékezet*) voltaképpen egy, a Kolozvártól keletre és délre fekvő, magyar többségű, a második bécsi döntés után Romániánál maradó településeken végzett kutatásról szóló beszámoló, amely a személyes interjú módszereivel vizsgálta a helyi

magyar lakosság második világháború során és azt követően elszenvedett traumáira (etnikai tisztogatás, fosztogatás, deportálás, nemi erőszak, gabonarekvirálás stb.) való visszaemlékezéseinek tartalmát és mikéntjét. A szerző szerint a román történetírásban ma sem kellőképpen dokumentált és tematizált események éppen azért szólaltathatóak meg az *oral history* segítségével, mert a kutatóval való beszélgetés során nemegyszer olyan emlékek is felszínre törtek a kor tanúiból, amelyekről sokszor a közvetlen családtagoknak sem volt tudomásuk. A lokális emlékezet tehát annak ellenére is tágíthatja a kor történelméről való ismereteinket, hogy az interjúalanyok a saját megaláztatásukra és azok konkrét körülményeire emlékeztek a legélénkebben, a személyes élményeiken kívüli eseményeket viszont gyakran sztereotípiákhoz igazították, vagy bagatellizálták. Cikke végén Nagy Alpár Csaba konkrét javaslatokat is megfogalmaz, amelyek elősegíthetik a helyi megbékélést (az események beismerése, az áldozatok vagy azok leszármazottai irányába tett kiengesztelő szimbolikus gesztusok, az események jövőbeli előfordulásának megakadályozására tett gesztusok).

Tóth Szilárd írása (*A magyarság XX. századi történelme az emlékezés és a felejtés határán*) tágabb időbeli horizontban vizsgálja az emlékezet és a felejtés viszonyát a nemzet által okozott és elszenvedett traumákról szóló közbeszédben. Az emlékezésnek és a történelemnek a Pierre Nora által adott megkülönböztetéséből kiindulva a szerző bemutatja a kollektív emlékezet történeti változásait, amelyeket javarészt a politikai rendszerek változó ideológiai szempontjai befolyásoltak. Az emlékezet és a felejtés manipulációja (amelyet a szerző a munkurtizáció ajtmatovi fogalmával ír le) nemcsak a múltra hat vissza, nemcsak a múltból való tudást befolyásolja, hanem az általa konstruált múlt egyben a jelen legitimitációját is szolgálja, az így kialakuló paradox helyzet pedig egy hamis identitás megalkotását eredményezi. Az írás felidézi azokat az eseményeket, amelyekre a 20. századi magyar történelemből nem szívesen emlékezik a magyar köztudat (a Szerbiának küldött ultimátum,

a frankhamisítási botrány, a holokauszt, a második világháborúba való belépés, a délvidéki és észak-erdélyi atrocitások), illetve azokat is, amelyek a nemzeti emlékezetkultusz kitüntetett pontjai (az 1956-os forradalom és a vasfüggöny lebontásában játszott aktív szerep). A szerző következtetése szerint a történelem komplex megértéséhez nemcsak azt szükséges tudatosítani és vizsgálni, hogy a különböző rezsimek mire emlékeztek szívesen, hanem azt is, hogy mit kívántak a feledés homályába száműzni. Más szavakkal, a kollektív emlékezetet alá kell vetni a szaktudományos reflexiónak, az emlékezetpolitikák mitikus, rögzült struktúráit a felejtésre szánt tartalmak felszínre hozatala révén szükséges lebontani.

A kötet záró tanulmánya, amelyet Veress Károly jegyez (*A felejtés démona. Szélgjegyzetek a munkurtizáció technikáihoz*), Csingiz Ajtmatov *Az évszázadnál hosszabb ez a nap* c. regényének olvasásán keresztül világítja meg a felejtés kérdését a maga komplexitásában. A nyugati kultúra az emlékezet és a felejtés viszonyát szokásosan az emlékezet előtérbe helyezéseként kezeli, háttérbe szorítva a két fogalom kölcsönös feltételezettségét, ami egyúttal annak ignorálásával is jár, hogy: „a felejtés révén válhat kinek-kinek a saját élete individuálissá és történetivé” (204.). A szerző olvasatában a három regénybeli utazást (Najmán-Ana mitikus utazása fia megmentése céljából, az Edigej által vezetett temetési menet, a Demiurgosz fedőnévű őrutazás) a felejtés megmentésére tett kísérletként mutatja be, de végül mindegyik kudarcba fullad, munkurtizációba torkollik. A tanulmány módszere abban áll, hogy előbb egy szoros olvasás során egy horizontális-vertikális koordináta-rendszerbe helyezi a regénybeli eseményeket és motívumokat, majd az emlékezés problematikájára való tekintettel fokozatosan mintegy „fogalomra hozza” ezt a koordináta-rendszert. Veress kimutatja, hogy a munkurtizáció különböző stratégiái negatívan jelenítik meg a felejtésnek az emlékezés folyamatában betöltött konstitutív aspektusait, vagyis hogy a „konkrét léhelyzetekben miként válhat az emlékezetet megalapozó felejtés emlékezetrombolóvá,

hogyan minősülhet át az emberi életet elsorvasztó *démonikus erővé*” (204.). A mankurtizáció démonikus ereje nem pusztán abban áll, hogy a történelem bizonyos vetületeit tabusítja, felejtésre ítéli, hanem abban, hogy az emlékezés és felejtés összekapcsolódását manipulatív úton szétválasztja, egyensúlyukat megbontja, ezáltal a felejtést magát alakítja át, szó szerint „monopolizálja”, egyoldalúvá redukálja. A regény által felkínált tapasztalat azért releváns a kötet témája szempontjából, mert felfedi a felejtés fogalmának komplexitását, vagyis az emlékezés és a felejtés dialektikáját a felejtés fogalmának multiplikációja révén világítja meg.

A kötet írásai azért tarthatnak számot érdeklődésre, mert az emlékezés és a felejtés problémáiról való gondolkodás számos aspektusát felvillantják, a különböző tudományterületek sajátos nézőpontjai pedig számos továbbgondolandó kérdésirányt hagynak nyitva. Zárásként csak egyet említek ezek közül. Veress Károly tanulmányának egyik következtetése nemcsak az Ajtmatov-regény kontextusában

lehet igencsak releváns és elgondolkodtató, hanem a kortárs, egyre inkább a gépi archiválás által uralt világunkra vonatkoztatva is: „A globalizálódó mankurtizáció *fakticitásszerű*, azaz már mindig is előtte jár bármilyen elébe kerülő emlékeztető erőfeszítésnek. Bárhol és bármikor formálódjanak is meg az emlékezet érvényesítésére alapozó kulturális alakzatok, már mindig is benne találják magukat a mankurtizáció valamilyen meglévő állapotában. Az élő emlékezetnek csupán elszórt kis szigetei maradnak meg, a saját jelenükbe záruló létezés időkapuszuláiként, a lét elérhetetlenné váló egészéhez való kapcsolódási lehetőségek nélkül.” (235.) Ez a fajta megközelítés egyértelműen felveti a démonikus felejtés öngerjesztő jellegének kérdését a virtuális világban, általánosabban pedig azt a problémát feszegeti, hogy az archiváló technikák tökéletesedésével marad-e még hely nemcsak az emlékezés, hanem a felejtés számára? Egyáltalán mivé alakul maga az időtapasztalat?

Bakcsi Botond

Egy pszichoterápiás iskola aktualitása és fejlődése

Többllet különkiadvány, 2016 – Logoterápia és Egzisztenciaanalízis. 243 old.

Egy klasszikusnak nevezhető pszichoterápiás irányzat évkönyvét kézbe véve ott motoszkált bennem a kérdés, hogy tud-e valami igazán újat nyújtani a területet ismerő olvasónak. Már most kijelenthetem, hogy igen, a logoterápia és egzisztenciaanalízis 2016-ban megjelent évkönyve képes új és releváns információt nyújtani mind a szakembernek, a területtel ismerkedő pályakezdőnek, mind az érdeklődőnek egyaránt.

A mai társadalom krízisei, az intézmények identitás-, feladatkör- és autoritáskrízisei, ezen belül kiemelten az oktatási intézmények krízise, a család és a családtagok egyéni egzisztenciális

krízisei, illetve a hivatástudat elhomályosodottsága mind jelentős szempontok szerint kerülnek tárgyalásra a kötetben. Nem egyszerű ténybeszámolókat olvashatunk, hanem pszichoterápiás, filozófiai és interdiszciplináris tudományos vizsgálódásokat, elemzéseket és lehetséges következtetések megfogalmazását. A tanulmányok, alapszövegek fordításai, szakmai interjúk és a kutatási beszámolók sokszínűsége egy dinamikusan fejlődő, hatékony és szakmai szempontból is érett pszichoterápiás terület képét mutatja. A terület érettségét semmi nem jelzi jobban, mint az, hogy egy alapvetően pszichoterápiás irányzat megtalálta alkalmazási